

*Протоієрей Олексій
Добош, доцент КДА*

**Унія в особистостях її
найвизначніших діячів —
митрополита Йосифа
Вельяміна Рутського та
Йосафата Кунцевича**

Перші роки після укладення Брестської унії 1596 р. замість очікуваних ідилій навернення багатомільйонних мас схизматиків до святого престолу явили собою реалії катастрофічного занепаду унії:

— для народу унія стала лише формою духовного закабалення в умовах абсолютного соціального безправ'я. Тому будь-які навіть локальні бунти мали характер боротьби за Православ'я, тому реального значення в народі набувало силове протистояння уніатсько-католицькій експансії, яке виражалось у формуванні ідей козацького руху;

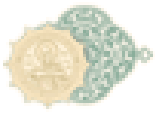
— польські римо-католицькі ієрархи відкрито використовували уніатів лише як сходинок до повного окатоличення і ніхто не збирався надавати їм нішу привілейованої самоідентифікації. Вже на сеймі 1609 р. уніати вперше (!) виразили протест проти латинізації свого обряду⁶⁴, а буквально півроку перед тим з'явився твір Іпатія Потія «Гармонія або конкордація віри, таїнств і обрядів церкви св. Орієнтальної з косцьолом св. Римським», — це була перша пропозиція уніатів до діалогу з православними, викладена у формі поєднання;

— самі уніати замість очікуваних вершин місіонерського успіху невпинно котились до дна адміністративно-ієрархічної кризи: на 1610 р. на українських землях був лише один уніатський ієрарх — старенький митрополит Іпатій Потій, і то (!) з місцем осідлості у Вільно (з 1610 р. після смерті Михайла Копистенського Перемишльську кафедру формально обійняв уніат Афанасій Крупецький, але реально вона залишалась православною ще майже 100 років). Решта осередків унії знаходились на території сьогоднішньої Білорусії і Польщі (Холм).

Сумні прогнози занепаду унії у першій половині XVII ст. були розвіяні, без перебільшення, стараннями двох особистостей — митро-

---

⁶⁴ АЮЗР. Т. I. Ч. II. С. 86–102.

полита Йосифа Вельяміна Рутського та архієпископа Йосафата Полоцького (Кунцевича).

Іван Вельямін — майбутній митрополит Йосиф Вельямін Рутський (1613–1637 рр.) — народився в сім'ї білоруських кальвіністів на хуторі Рута біля Новгородка у 1574 році. Вважають, що його батько Фелікс втік із Московщини від переслідувань царя Івана Грозного і вже в Білорусії під впливом модних серед тодішньої шляхти протестантських віянь прийняв кальвінізм. З невідомих причин Івана охрестив не кальвіністський пастор, а православний священик, проте на науку батьки віддали його у кальвіністську школу у Вільно — хоч перед тим, за твердженням Лужницького⁶⁵, він виховувався при дворі місцевої княгині Заславської і навіть князя Костянтина Острозького. Уніатські історики⁶⁶ відзначають, що саме в період навчання у Вільно Іван почав проявляти прокатолицькі симпатії, котрі формувалися проповіддю місцевих єзуїтів.

Після смерті батька у 1590 р. мати відправила юнака до Праги для продовження освіти. Тут, під духовною опікою ректора місцевого єзуїтського колегіуму Іван приймає католицьку віру⁶⁷. Мати, дізнавшись про перехід сина у католицизм, намагалась повернути його додому, погрожуючи позбавити коштів на подальше навчання. Та всупереч її волі Іван вже повністю перебував під впливом єзуїтів: за порадою єзуїта Бокси він здобуває ступінь доктора філософії у Вюрцбургу, після чого, за поручництвом того ж Бокси отримує стипендіат грецької колегії св. Афанасія у Римі.

Та в Римі Рутського чекало розчарування: омріяна колегія була створена самим папою Григорієм XIII (1572–1585 рр.) для формування місіонерів по наверненню православних у католицизм, тому всі її вихованці тепер мусили давати присягу на довічне перебування у східному обряді. Уніатські історики в цьому епізоді елементарно комізяться, мовляв, «Рутський ні за яку ціну не хотів повертатись до віри предків»⁶⁸, — у той час, як католицькі дослідники унії безпристрасно фіксують: православний росіянин за походженням, кальвініст за освітою, католик за результатом єзуїтського прозелітизму Рутський «взагалі відчував внутрішній спротив до унії, тим паче, що в Литві бачив її великий упадок»⁶⁹. Для талановитого студента зробили виняток, але, провчившись чотири роки, він усе одно намагався стати латинським священиком. Ситуацію довело-

⁶⁵ Дужницький Григорій. Українська Церква між Сходом і Заходом. Філадельфія, 1954. С. 301.

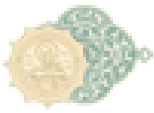
⁶⁶ Pelesz J. Geschichte der Union. Wien, 1880. Т. II. С. 125.

Назарко І. Київські і Галицькі митрополити. Біографічні нариси (1560–1960). Торонто, 1962. С. 18.

⁶⁷ Likowski E. Unia Brzeska 1596. W-wa, 1907. S. 245.

⁶⁸ Дужницький Г. Цит. пр. С. 301.

⁶⁹ Likowski E. Unia Brzeska 1596. W-wa, 1907. S. 245.

ся виправляти на найвищому рівні: той же єзуїт Бокса влаштував Рутському аудієнцію у самого папи Климента VIII, який наказав (!) Рутському прийняти східний обряд⁷⁰.

Рутському залишалось тільки підкоритися. Та коли він після закінчення студій у 1603 р. прибув у Білорусію до митрополита Іпатія Потія, його чекало ще більше розчарування: ініціатор унії не повірив багатолічному конвертитові і взагалі відмовився його хіротонісувати.

Іван повністю втрачає довіру до унії і навіть започатковує процес звільнення від присяги, даної у Римі. У якості перекладача кармелітського місіонера Павла Симеона з листопада 1605 р. по березень 1606 р. він перебуває у Москві. Повернувшись, створює свою власну програму навернення православних до католицизму, а також перші нариси реформи уніатських ченців-василіан, у той же час взагалі перестає ходити на богослужіння до уніатської церкви у Вільно і стає парафіянином єзуїтського костьолу.

Кінцева метаморфоза його конвертитської багатолічності була, мабуть, найдивнішою. «У неділю, 30 серпня 1607 р., коли Рутський був у костелі отців Ісусовців, проповідь мав о. Фабрицій, дуже побожний чернець. Після проповіді... він сказав: “Дорогі браття і сестри! Запрошую вас на важливе торжество. Відомий вам пан Вельямин Рутський від сьогодні за тиждень вступить до Чину Василіян у монастирі Святої Трійці”». Ці слова були наче громом з ясного неба для Рутського: без його відома, без його волі проголошується публічно з проповідниці, що він має стати ченцем східного обряду, в той час, коли вибір вже давно зроблений і він має дозвіл Апостольської Столиці вступити до латинського чину⁷¹. У пориві обурення він негайно пише скаргу наміснику єзуїтського монастиря, о. Фабрицій під клятвою (!) завіряє, що він не говорив таких слів. Проте за тиждень, 7 вересня 1607 р., Рутський вступає у василіанський монастир, 8 листопада приймає чернечу рясу з рук самого митрополита Потія, змінюючи ім'я Іван на Йосиф, а 1 січня 1608 р. складає чернечі обітниця.

У всіх уніатських життєписах митрополита Рутського цей шлях від Івана до Йосифа глорифікується як воля Божого Провидіння. Мабуть, за цією тріскотною, насамперед, варто бачити історичну правду поступу залізної єзуїтської волі, котра з православного юнака цілеспрямовано робила найзавзятішого борця з Православ'ям.

З перших днів перебування у монастирі Рутський знаходить ідейного сподвижника в особі монаха Йосафата Кунцевича, жертвує на монастир усю батьківську спадщину, стає учителем молодих послушників. Коли

⁷⁰ Назарко І. Київські і Галицькі митрополити. Біографічні нариси (1560–1960). Торонто, 1962. С. 19.

⁷¹ Лужницький Г. Цит. пр. С. 304.

у 1609 р. архимандрит Скінчило переходить у Православ'я, Рутський стає намісником Свято-Троїцького Віленського монастиря і одночасно генеральним вікарієм литовської частини уніатської церкви.

Старий митрополит Потій, який ще вісім років тому не хотів довірити Рутському навіть сану рядового священика, кращої кандидатури наступника престолу тепер не бачив: у 1611 р. Рутський стає єпископом-помічником; у 1613 р. складає присягу нунцію Леліо Руїні⁷², а з 1614 р., після смерті Потія, вступає на митрополичий престол.

Тягар проблем, котрий звалився на плечі молодого митрополита, був без перебільшення катастрофічним: уніатське чернецтво, парафіяльне духовенство, школи, суспільно-правове становище унії — все перебувало у страшному занепаді.

Він розпочав із реформи чернецтва. Центром уніатської чернечої спільноти на той час був Свято-Троїцький Віленський монастир (близько 60 насельників), під впливом якого виникли осередки у Новгородку, Мінську, Жировицях, Битені, Красноборі і Гродно. Про монастирі на території України — Жидичин, Крем'янець і Київ — сам Рутський подає відомості аж у своєму звіті до Конгрегації пропаганди віри у 1622 році⁷³. Причому в Києві це мало досить формальний вигляд: у Видубицькому монастирі знаходилась лише резиденція митрополичого намісника А. Грековича, котрого козаки втопили у Дніпрі у 1618 р., а власне василіанська резиденція була створена при митрополичому кафедральному соборі Святої Софії у 1622 році. У решті осередків було по 3–5 монахів, поєднання між ними не було жодного, а тому елементарний порядок у них ледь підтримувався⁷⁴.

Задум митрополита Рутського був простий і вірний — об'єднати ці розрізнені осередки у єдину потужну конгрегацію за римо-католицьким зразком. Розпочав він зі створення єдиного для всіх новаціату на базі монастиря у Битені, а засоби для реалізації вибрав вже для унії традиційні: «...не маючи власних відповідних кадрів, випросив собі у генерала ордену єзуїтів о. Клавдія Аквавіві двох членів ордену на якийсь час: оо. Симеона Прусського і Андрея Конінського»⁷⁵.

Організаційний початок централізованої структури василіан поклала перша чернеча капітула (генеральний з'їзд) у Новгородку 1617 р. Оцінку її діяльності варто навести співставленням декількох джерел:

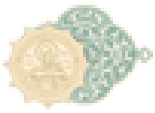
— відомі уніатські історики І. Назарко та Г. Лужницький, а також сучасні підручники для уніатських семінарій обмежуються оспівуванням успіхів реформи Вельяміна Рутського, подаючи її в дусі міфічної мімікри-

⁷² Haluscynskij T. — Welykyj A. Epistolae Josephi Velamin Ruskij. Romae, 1956. P. 27, 28.

⁷³ Ваврик В. Нарис розвитку і стану Василіанського чину. 1979. С. 1–3.

⁷⁴ Likowski E. Unia Brzeska 1596. W-wa, 1907. S. 247.

⁷⁵ Ibid. S. 248.

зації стародавнього василіанського чину (до того часу на Русі існували тільки православні монастирі Студитського та Єрусалимського уставів) до сучасних потреб;

— Ваврик В. вважає, що у Новгородку капітулою 1617 р. було створено «ядро новозорганізованого Василіанського чину»⁷⁶;

— польський історик Шегда М. цілком резонно підмічає, що «оскільки ми не маємо жодної чернечої конституції до реформи Рутського, то тим самим не можемо вияснити, що Рутський залишив із давніх чернечих устоїв, а що впровадив нового»⁷⁷;

— натомість, найавторитетніший католицький дослідник унії Е. Ліковський безпристрасно фіксує саме те, про що так старанно замовчують уніати: «У цій капітулі, яка тривала 6 днів від 20 до 26 липня 1617 р., брали участь також св. Йосафат і вищезгадані єзуїти як радники. Рутський запропонував на ній перероблене на взірць західних законів правило василіанське, виходячи з засади, що правило св. Василя вже не відповідає всім вимогам часу»⁷⁸.

Тобто: ім'я видатного святого причеплено до уставу католицького ордену і покладено в основу назви уніатського чернечого чину, котрий... віковично існував на Русі?! Повністю в душі вищезгаданих керівників новації і радників на капітулі отців єзуїтів, правда, до сьогодні глорифікованого феномену передової духовної сили українського народу це не має аж зовсім ніякого відношення.

Треба віддати належне старанням єзуїтів — спрацювало. Замість роздрібнених осередків утворюється потужна структура під назвою «Василіанський чин конгрегації Св. Трійці» з характерною для ордену єзуїтів централізацією: чин очолює протоархімандрит, котрий вибирається довічно. Настоятелі монастирів обираються на певний період і повністю підпорядковуються протоархімандриту, а він, у свою чергу, — митрополиту.

У своєму звіті до апостольської столиці за 1624 р. сам Рутський подає відомості про 20 василіанських монастирів, а на час його смерті єпископ Яків Суша нараховує 28 осередків⁷⁹, із яких до вищезгаданих на території України додалися монастирі у Збаражі, Шумську, Добровті. Слід віддати належне й Рутському, який не тішив себе іділіями, і за рік до своєї смерті на капітулі 1636 р. виголосив: «Чин не виказує зросту духом та числом, а то й маліє»⁸⁰. Припускають, що кількість монахів-василіан на 1636 р. не перевищувала 160.

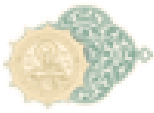
⁷⁶ Ваврик В. Цит. пр. С. 2.

⁷⁷ Szegda M. Działalność Prawno-organizacyjna metropolity Józefa IV Włomina Rutskiego 1613–1637. Warszawa, 1967. S. 92.

⁷⁸ Likowski E. Unia Brzeska 1596. W-wa, 1907. S. 248.

⁷⁹ Ваврик В. Цит. пр. С. 5.

⁸⁰ Там же. С. 9.

Значно гірша проблема лежала, можна сказати, на поверхні — морально-освітній стан парафіяльного духовенства був катастрофічно низьким⁸¹, що породжувало зневажливе ставлення до уніатських священників як з боку католиків, так і з боку православних. Досягти успіхів на цьому поприщі виявилось значно важче, ніж із реформою василіан, — власних духовних шкіл не було. Рутський знайшов єдиний вихід: освіту парафіяльного духовенства було доручено монахам-василіанам. У такий спосіб запрацювали духовні школи у Бересті, Володимирі-Волинському, Мінську, Полоцьку. Єдину семінарію вдалось заснувати аж у 1635 році у Мінську, але проіснувала вона всього вісім років.

Через якихось двадцять років після хвалебного і багатообіцяючого започаткування унії на долю Рутського випало усвідомлення її повної безрезультатності і безперспективності саме з причини еклезіологічної безликоності. Рим був далеко; підтримка польського короля не завжди мала дієве вираження; натомість, польська шляхта і взагалі католицька спільнота Речі Посполитої сприймала унію лише як перехідну сходинку до повного окатоличення і вже відкрито відмовлялась визнавати в унії окрему еклезіологічну ідентифікацію.

З 1621 по 1627 рр. Рутський буквально засипав папську канцелярію і новостворену Конгрегацію пропаганди віри листами, у яких розкривав весь трагізм становища уніатів:

— «Окремі латинські єпископи і монахи нам прямо в очі мовили: краще зіквідувати унію, ніж її підтримувати...»⁸²;

— «...від прийняття русинами унії дотепер (1624 р.) понад двісті дітей шляхти змінили обряд на латинський... і щороку принаймі сто осіб шляхетського походження кидає унію і приймає латинство»⁸³;

— «...латинський єпископ Луцький, згідно реляції генерального прокуратора василіанів Боровіча, свідчив про готовність всіх (!) руських світських і духовних осіб прийняти латинство, якщо на це буде дозвіл Столиці Апостольської. В результаті цього у 1624 р. у василіанських монастирях зазедве 100 монахів залишилось — всі решту перейшли на обряд латинський, до монастирів францисканських... Віровідступництво василіан стало для унії більшим ударом, ніж навіть зовнішні переслідування дизунітів»⁸⁴ (дизуніти, або нез'єдинені, — такі терміни застосовувалися католиками того часу як визначення православних).

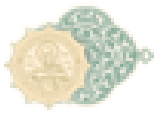
У Римі з недовірою сприймали такий лемент уніатського митрополита. Та коли польський нунцій Ланделотті за дорученням Конгрегації пропаганди віри зробив аналіз ситуації, його висновок примусив заду-

⁸¹ Назарко І. Київські і Галицькі митрополити. Біографічні нариси (1560–1960). Торонто, 1962. С. 24.

⁸² Harasiewicz M. Annales Ecclesie Ruthene. Leopoli, 1862. P. 289, 290.

⁸³ Likowski E. Unia Brzeska 1596. W-wa, 1907. S. 264.

⁸⁴ Archivum Propagandy. Akta Bazylianow Ruskich. T. III. S. 137.

матись: «Як у Римі жидів, так тут поляки трактують унію, а їхні церкви трактують нарівні з біжницями»⁸⁵.

Рим відреагував аж після смерті Йосафата Кунцевича. 2 лютого 1624 р. папа Урбан VIII видав розпорядження, за яким «не дозволяється нікому, ні світській ні духовній особі, а тим паче василіанам змінювати обряд і переходити на латинський без спеціального дозволу столиці апостольської»⁸⁶. Та виконання цього розпорядження наткнулося на рішучий спротив католицького єпископату і навіть самого короля Сигізмунда III — вони вимагали звужити ці обмеження рамками уніатського духовенства. І папа змушений був поступитися: липня 1624 року він зняв заборону на перехід до латинства зі світських осіб. Конгрегація пропаганди віри, зі свого боку, 2 березня 1625 року доручила нунцію нагадати сповідникам як єзуїтських так і інших орденів, щоб нікого з русинів ні намовами, ні іншими засобами на латинський обряд із руського не перетягували⁸⁷.

Являючись частиною єзуїтського проекту, Рутський проникнувся самосвідомістю унії — а це йшло врозріз з інтересами, насамперед, польського католицизму. Тому, за словами Ліковського, «*Dano więc Rutskiemu przynajmniej jakaś satysfakcja*»⁸⁸. Але суті самого процесу ці римські відписки-сатисфакції не змінили: «Перехід руської шляхти у латинський обряд був настільки інтенсивним, що по смерті Рутського заздалека хто з цієї шляхти у лоні уніатської церкви залишився. Зостала тільки шляхта руська дизунітська»⁸⁹.

«Найбільше труду й жертви коштувала Рутському оборона Унії, zagrożonej niez'єдинenimi»⁹⁰, — так зверхньо оцінюють основну діяльність Рутського сучасні містифікатори унії. Саме містифікатори, тому що такі заявки не відповідають не лише історичній правді, а навіть здоровому глузду. Унії загрожували нез'єдинені — а чим була унія для православних? Вже сама штучно-політизована поява унії спричинила те, що одвічне Православ'я було поставлене поза законом з 1597 р.; всіма силами намагались ліквідувати православну ієрархію; православні храми й монастирі розпорядженням польської влади передавались уніатам; православний люд в унію заганяли всіма методами, від фізичного насильства до сеймових інсинуацій — саме цьому процесу Рутський присвятив свої найбільші труди і жертви.

Результати цих зусиль на землях України у 1620-х роках були досить скромні. Православна шляхта досить вдало боронила свою віру на сеймах; козаки під керівництвом гетьмана Петра Сагайдачного,

⁸⁵ Harasiewicz M. *Annales Ecclesie Ruthene*. Leopoli, 1862. P. 353.

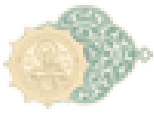
⁸⁶ Likowski E. *Unia Brzeska 1596*. W-wa, 1907. S. 268.

⁸⁷ Ibid. S. 270.

⁸⁸ Ibid. S. 270.

⁸⁹ Ibid. S. 270.

⁹⁰ Назарко І. Цит. пр. С. 28.

попри всі свої військові та політичні розбіжності, почали формуватись як могутня сила захисту Православної віри; спільними зусиллями з 1620 р. вдалось відродити в Україні православну ієрархію. Могутній голос послів православної шляхти, братств та козаків на сеймі 1623 р. переріс у вимогу ліквідувати унію! Ця позиція (особливо в умовах протистояння з Туреччиною) мала велику підтримку і польської шляхти. Несамовитих зусиль докладав уніатський митрополит щоб виправити становище. Лише за допомогою папського нунція вдалось вмовити Сигізмунда III відкласти остаточне рішення до наступного сейму. Та з цього самого сейму 1623 р. попри відкриту боротьбу брала початок і друга лінія ставлення митрополита Рутського до Православ'я — він виголосив ідею об'єднання уніатів і православних і до кінця 1629 р. ця ідея займала головне місце в його діяльності.

Буквально через півтора місяці після синоду уніатська делегація під керівництвом василіанина Яна прибула до Києва, де впродовж піврічних переговорів було вироблено дві концепції майбутнього єднання:

- новосформована структура мала підкорятися безпосередньо патріарху Константинопольському, а опосередковано — папі Римському, причому папський примат православними єпископами визнавався виключно через призму церковного права;

- новостворений патріархат визнавав пріоритет Константинополя, а юридично підпорядковувався папі Римському.

У відповідь на ці пропозиції уніатський єпископат на синоді в Новгородку 1 січня 1624 р. відкинув перший варіант і прийняв три пропозиції реалізації другого варіанту:

- духовенство разом із мирянами звертається до папи Римського з проханням про утворення для Руської Церкви власного патріархату і про затвердження вибраної кандидатури патріарха після складання сповідання віри папі;

- обраний патріарх разом із духовенством просить папу про застосування патріархату, зобов'язуючись вислати папі сповідання віри;

- обраний голова Церкви (в майбутньому патріарх) разом із митрополитами, єпископами і найдостойнішими представниками кліру складає сповідання віри папі разом із проханням про утворення патріархату, але тємно від вірних, котрі лише з часом дізнаються про владу папи над собою⁹¹.

Виписуючи такі дивацтва, уніатський митрополит, мабуть, розраховував на повторення сценарію 1595–1596 рр., але вже у загальноукраїнському масштабі. Та тепер православні єпископи вже навчилися оцінювати дії, а не обіцянки католиків. Жорстока розправа

⁹¹ Szegda M. *Działalność Prawno-organizacyjna metropolity Józefa IV Włomina Rutskiego 1613–1637*. W-wa, 1967. S. 195.

над жителями Вітебська з причини смерті Кунцевича унеможливила навіть саму розмову посланців уніатського синоду з православним єпископатом.

З іншого боку, позиція Риму у цій історії не допускала жодних компромісів. Висланий Рутським проект об'єднання з православними Конгрегація пропаганди віри переадресувала в *Sanctum Officium*, яка аж 6 лютого 1627 р. дала відповідь: умовою будь-яких стосунків із православними є прийняття католицького сповідання віри⁹².

Єдиною втіхою для Рутського став перехід в унію колишнього архієпископа Полоцького Мелетія Смотрицького. Однозначна причина віровідступництва цього видатного і без сумніву обдарованого православного апологета до цих пір не з'ясована. Версії висувуються найрізноманітніші. А унійні досягнення Смотрицького були вже традиційно для всіх ренегатів хлипкими й безвідрадними: у суворій таємниці склав сповідання католицької віри Рутському у 1627 р.; впродовж року намагався схилити в унію митрополита Іова Борецького та архімандрита Петра Могила і таки намовив їх скликати синод для розгляду зовнішньої діяльності Церкви на 15 серпня 1628 р.; коли на цьому синоді осудили його «Апологію» — Смотрицький зі страху смерті відступив від католицизму; та як тільки виїхав із Києва — осудив свою слабкодушність та виклав свої переконання у новій книзі «Паренезіс».

Незважаючи на реалії Києва і Риму, Рутський на початку 1629 р. стає ініціатором другої спроби об'єднання уніатів з православними. За його сценарієм 9 липня 1629 р. мали одночасно відбутись два синоди — уніатський у Володимирі та православний у Києві, які б узгодили позиції обох сторін. Король Сигізмунд, в свою чергу, оголосив про скликання загального синоду на 28 листопада 1629 р., рішення якого і мали започаткувати спільний патріархат. Одноосібним кандидатом на пост патріарха, за пропозицією Вельяміна Рутського, мав бути Петро Могила.

Православний синод 9 липня 1629 р., визнавши недоцільною участь православної делегації у Львівському соборі, все-таки розробив головні засади майбутнього унійного процесу. Характер цих артикулів був відверто ренегатським: від Православ'я залишались квасний хліб на Євхаристії, Символ віри без філіокве, обряди та звичаї, — натомість католицькими мали бути основи віровчення і навіть визнання чистилища⁹³.

Уніатський синод 9 липня 1628 р. у Львові обрав делегацію і розробив детальну концепцію спільного синоду.

⁹²Ibid. S. 196.

⁹³Жукович П. Материалы для истории Киевского и Львовского соборов 1629 г. // Записки императорской Академии Наук. СПб., 1911. Т. VIII. С. 14.

Тим часом результат, чи, точніше — безрезультатність цього унійного намагання знову було вирішено в Римі. Навесні 1629 р. Рутський, як законотворчий ієрарх, вислав нунцію інформацію про майбутній синод із проханням надати інструкції щодо пропозиції утворення спільного патріархату. Вердикт Конгрегації пропаганди віри від 6 липня 1629 р. був однозначним: православні можуть приймати участь у спільному синоді тільки на основі прийняття католицької віри на засадах, розроблених у Флоренції і Бресті; жодні локальні спроби обговорення догматичних постулатів недопустимі⁹⁴. Польський нунцій Сантакруз отримав ці інструкції лише в серпні 1629 р., коли уніатський собор у Володимирі вже відбувся. Про реакцію Риму на своє друге звернення Рутський міг здогадуватись і до цього часу, тим паче, отримавши відмову, він в односторонньому порядку проводить Львівський собор 28 листопада 1629 року.

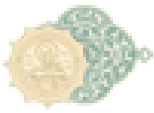
Слабкою втіхою уніатському митрополитові тепер стала післясоборна комедія у традиційно єзуїтському дусі: 30 листопада Мелетій Смотрицький та декілька безіменних «делегатів» православного віленського братства, які прибули із запізненням, написали звернення до Константинопольського патріарха Кирила Лукаріса, у якому говорили про необхідність об'єднання уніатів із православними⁹⁵.

Закінчення епохи Сигізмунда III, цього короля єзуїтів, спричинило серйозні проблеми для уніатів. Владислав IV, котрий вступив на престол Речі Посполитої у 1632 р., не відзначався такою прихильністю до унії, як його попередник. Більше того, політичні реалії (стосунки із Туреччиною, Росією та Швецією) буквально змушували короля заручитись підтримкою православних, зокрема, потрібні були й голоси православної шляхти, і козацькі шаблі. За таких обставин ще на передвибірчому сеймі Владислав приймає так звані «пункти замирення» із православними, а одразу ж після свого обрання, 1 жовтня 1632 р., підписує їх: визнавалась свобода православного віросповідання; Перемишльська, Львівська і Луцька єпархії залишались православним, на території уніатської Полоцької єпархії виділялась православна Могилівська, всі захоплені уніатами київські храми повертались православним, та найголовніше — владою визнавалась відновлена православна ієрархія на чолі з митрополитом Петром Могилою.

І хоча життєві реалії значно відрізнялись від прописаних і навіть затверджених королем юридичних актів, все одно ці «пункти замирення» стали суспільним ударом для уніатів: як оповідає уніатський історик І. Назарко, «дійшло до того, що сам Рутський мусів у архієрейських

⁹⁴ Szegda M. Działalność Prawno-organizacyjna metropolity Józefa IV Welamina Rutskiego 1613–1637. Warszawa, 1967. S. 196.

⁹⁵ Monumenta Ucrainae Historica. Vol. VII. P. 98–108.

ризах ставати на порозі і боронити їх перед загарбниками»⁹⁶, — парадоксально забуваючи, що якихось тридцять років тому самі уніати силою забрали їх у православних і титул загарбників належав саме їм.

Протест Рутського Владислав відверто проігнорував, присягнувши у дотриманні «пунктів замирення» на акті коронації 1633 р., натомість Рим визнав їх «противними Божим і людським законам»⁹⁷ і зобов'язав короля та примаса Польщі допомагати Рутському. Та з королем відношення вже не виправлялись: Владислав доручив польським католицьким богословам проаналізувати приснопам'ятні пункти — і ті визнали їх повну відповідність духу церкви! З викладом своєї позиції король послав у Рим свого посла Юрія Осолінського та капуцина Валеріана — але в цьому Рутський його випередив: у Римі вже перебував посланець уніатського митрополита і його майбутній наступник, єпископ Рафаїл Корсак. Цього король не пробачив ні Рутському, ні Корсаку — він принципово відмовляв їм в аудієнції аж до 1637 р., до смерті уніатського митрополита.

За життя Вельяміна Рутського було здійснено ще одну спробу об'єднання уніатів з православними, цього разу вже не ним. Ініціатором цього виступив польський воєвода Адам Сангушко. У листопаді 1635 р. він направив у Рим о. Яна Соколовського, домініканського провінціала у Львові, з листом, у якому просив папу Урбана VIII надати йому повноважень у справі ведення об'єднавчого процесу. У цьому ж листі воєвода голосливо описує проуніатські позиції митрополита Петра Могили, Луцького єпископа Пузини і навіть ста православних ченців⁹⁸, які, за його словами, всі тільки й бажають утворення Київського патріархату, підпорядкованого папі. Рим не повірив і цього разу. У бревені на ім'я Сангушка скромно похвалили «наміри» Петра Могили, натомість самому воєводі заборонили вступати з православними у будь-які переговори.

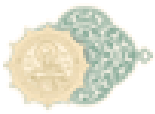
Уніатський митрополит у цій затії участі вже не приймав жодної. 5 лютого 1637 р. митрополит Рутський помер. Більше місяця його тіло перебувало у Дерманському монастирі, після чого ранньою весною було перенесене у Вільно. «Атлант унії»⁹⁹, — такої оцінки сподобився митрополит Вельямін Рутський від самого папи Урбана VIII. І це відповідало дійсності: всебічними титанічними зусиллями, вміло маневруючи між властителями Речі Посполитої, польською шляхтою, Римом і православними, Рутський зумів надати уніатській ідеї самоцінності і створити потужні правничо-організаційні механізми

⁹⁶ Назарко І. Цит. пр. С. 32.

⁹⁷ Welykyj A. Documenta Pontificum Romanorum... Rom, I. P. 488–491.

⁹⁸ Szegda M. Działalność Prawno-organizacyjna metropolity Józefa IV Włelamina Rut-skiego 1613–1637. Warszawa, 1967. S. 197.

⁹⁹ Welykyj A. Documenta Pontificum Romanorum... Rom, I. P. 461.

для подальшого розвитку унії. Самими уніатами він цілком заслужено ставиться в розряд найвищих достойників поряд із митрополитом Андрієм Шептицьким.

Початок XVII століття в уніатському таборі ознаменувався діяльністю ще однієї видатної особистості, яка стараннями єзуїтів стане багатовіковим рупором унії, — це Йосафат Кунцевич. Цій особистості, окрім уніатської, присвячений великий пласт пієтично-агіографічної римо-католицької літератури. Саме в руслі співставлення цих двох напрямків з історичною правдою і варто розглядати життєдіяльність єдиного за триста років власне уніатського «святого».

Народився він у 1580 р., в місті Володимирі-Волинському у міщанській родині. Був охрещений у Православній вірі з іменем Іван. Статки батьків не дозволяли дати синові добру освіту, тому після закінчення парафіяльної школи його відправили у Вільно до знайомого купця Поповича. Опановуючи ази купецької науки, Іван ще змалку виявляв схильність до релігії: багато молився вдома (що викликало претензії зі сторони купця), активно відвідував храм, прислутовувався за богослужінням.

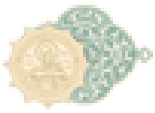
1596 рік приніс трагічний розлам у життя православних міста Вільно — тут було засновано центр уніатської адміністрації. Собор король віддав уніатам, парафіяни розділилися: «schizmatycy zbudowali sobie nową cerkiew pod wezwaniem św. Ducha, sprowadzili do niej paru schizmatyckish popów i burzyli lud wileński przeciwko prawowitym pastorzom»¹⁰⁰. Іван опинився в таборі уніатів, мабуть, просто залишившись при храмі, — жодних відомостей про свідомий вибір не подають навіть католицькі життєписи.

Натомість його подальше життя мало чітку і, можна сказати, вже традиційну для новоявлених конвертитів тенденційність: набожним юнаком зацікавились прислані папою у Вільно єзуїти Валент Фабрицій та Григор Грушевський — життєписець вказує, що їх послав Кунцевичу Промисла Божий¹⁰¹. Юнак не вмів читати латиною, не знав жодної європейської мови, взагалі не мав можливості навчатись у колегіумі. Та отці єзуїти, достойно оцінивши юнацький запал, займалися з Іваном приватно, без жодної плати за навчання. Заняття ці вже не обтяжувались співвідношенням із Промислом Божим: йому давали читати «O jedności Kościoła Bożego» Петра Скарги, «Obronę soboru Florenskiego» Схолара, «Confessia abo Wyznanie wiary powshechnej», і від них «горіли душа і серце...»¹⁰². За якихось три роки єзуїтський вишкіл Кунцевича заслужив найвищої похвали самого ректора колегіуму Станіслава Косінського — «це натуральний Божий

¹⁰⁰ Urban J. (jez). Św. Josafat Kuncewich. Kraków, 1906. S. 26.

¹⁰¹ Ibid. S. 27.

¹⁰² Zychiewicz T. Josafat Kuncewicz. Kraków, 1985. S. 16–17.

теолог»¹⁰³. Однозначно вирішувалась і проблема самовизначення: юнак виявив бажання вступити у новостворений орден василіан. Цьому бажанню рішуче противився і батько, і купець Попович, тому вступити до монастиря Кунцевич зміг аж у 1604 р., після смерті батька. Із прийняттям чернецтва він отримав ім'я Йосафат, причому зразу склав так звані урочисті обітниця, минуючи новіціат.

За кілька років Кунцевич став настоятелем монастиря. З 1614 р., відколи його давній друг і однодумець Вельямін Рутський став уніатським митрополитом, статус Йосафата незмірно виріс: він по суті очолював василіанський орден і під невиспним контролем духівників-єзуїтів разом із Рутським проводив його реформу. Вже в ці роки архімандритства, окрім аскетичних подвигів, які наввипередки опінують всі життєписи, Кунцевичу було властиве своєрідне місіонерство: «Коли у справах монастиря виїжджав у Вільно... зупиняв кого-небудь на дорозі, розпитував за схизматиків, навчав катехізму, переконував відщепенців у правдивості віри католицької, повернувши, сповідав їх тут же і відправляв до Причащення...»¹⁰⁴. Апогеем такого «місіонерства» стала його поїздка у 1615 р. разом із Рутським до Києва. Тут, як оповідає єзуїт Урбан, Кунцевич буквально в душі апостольської промови в ареопазі, влаштовує апологетично-наставницький сеанс для сотні києво-печерських ченців. І «темні ченці остовпіли, слухаючи, як Йосафат боронив унію»¹⁰⁵. Правда, крім єзуїта-життєписця, жодної історичної згадки про таку місіонерську сенсацію не існує, та й сам отець Урбан змушений визнати, що результат був значно скромніший: Йосафат у Києві повернувся до унії одного лавника із міської ради та двох попів.

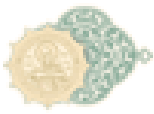
На літній василіанській капітулі 1617 р. Йосафат Кунцевич був іменований полоцьким коадьютором, а 12 листопада того ж року рукоположений у єпископа. Православний хлопчина за походженням, єзуїт за вишколом, монах-василіанин за формациєю — тепер ця чудернацька суміш отримала владу і породила чудовисько, яке з несамопитим шаленством взялось на рідній землі викорчувувати віру батьків.

Вже перший приїзд нового єпископа на кафедру не обійшовся без ексцесів. Його зустрічали православні священники як православного єпископа! А він входив в оточенні шляхти, війська, латинського духовенства і всюдисущих єзуїтів, правда, просив єзуїтів не заходити до храму. Народ спочатку не розумів, що діється, а потім почалися нарікання: хтось голосно кричав, що пропала наша церква, раз єзуїти

¹⁰³ Ibid. S. 30.

¹⁰⁴ Urban J. (jez). Św. Josafat Kuncewich. Kraków, 1906. S. 87.

¹⁰⁵ Ibid. S. 90.

увійшли до неї; хтось питає: «Владико, чи твердо тримаєшся руської віри?» З натовпу кричали: «Якщо входиш з добрим наміром, вітаємо. Якщо ні, то хай би ти зовсім не приходив у Полоцьк»¹⁰⁶.

Це здається парадоксом, але тому було просте пояснення: сам Жихевич відмічає, що взагалі весь люд і шляхта тут були православними¹⁰⁷. Вони й уторопати не могли, що єпископа їм дали уніата!

Аналогічно було у Вітебську. А от Могилів уніатського єпископа не прийняв — тут і простий люд, і братство, і міська управа були православними. Міську браму перед Кунцевичем закрили, люд взявся за зброю і вийшов на мурі фортеці. Тут «апостол слов'ян» вже не збирався нікого переконувати апологетичними пасажами чи дивувати особистими подвигами. Він негайно звернувся до короля, і особистим розпорядженням канцлера Сапєги до міста ввели війська, а ініціаторів спротиву уніатському єпископу засудили до смертної кари... за державну зраду¹⁰⁸.

З того часу всі хвалені місіонерські досягнення полоцького архієпископа базувались на фанатичному завойовництві: у 1619 р. він випросив у короля грамоту на підпорядкування йому всіх (!) православних храмів у Вітебську, Полоцьку, Могилеві, Орші та ін. На основі отриманої грамоти Кунцевич розіслав циркуляри, якими вимагав негайний перехід всіх парафій в унію. Фанатична ненависть Йосафата до Православ'я не знала меж: заручившись підтримкою короля, він силою відбирав приходи у тих, хто не переходив в унію; православних священників позбавляв права здійснювати богослужіння, заковував їх у темницю. Були заборонені навіть похоронні процесії для православних: покійників наказували вивозити з міста вночі через ворота, призначені для вивозу нечистот.

Здавалось, такі переслідування мали б повністю роздавити православних. Та порятунок прийшов звідки його зовсім не очікували: патріархом Феофаном у 1620 р. було відновлено православну ієрархію. Сигізмунд III не визнавав її до самої своєї смерті, але рахуватися з нею мусив — зовнішня обстановка зобов'язувала. І коли у Полоцьку з'явився православний єпископ Мелетій Смотрицький, ніякі королівські війська вже не змогли завадити поверненню всіх, кого насильно загнав до унії Кунцевич, назад до Православної віри. Значна частина віруючих Полоцька, Орші, Вітебська повернулися до Православ'я, зумівши навіть вистебувати для себе окремі храми.

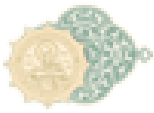
Розділ із описом цих подій єзуїт Урбан називає «Schizmatysu podnoszą głowę»¹⁰⁹ і з жалем відзначає, що Йосафату прийшлося заново

¹⁰⁶ Zychiewicz T. Josafat Kunciewicz. Kraków, 1985. S. 72–73.

¹⁰⁷ Ibid. S. 73.

¹⁰⁸ Urban J. (jez). Św. Josafat Kuncewich. Kraków, 1906. S. 119.

¹⁰⁹ Ibid. S. 136.

розпочинати свої «апостольські труди»¹¹⁰. У цей період діяльність Йосафата мала вже ознаки оскаженілості: відкопати тільки померлої дитини, здійснити святотатство, «перехрестивши» її в унію і знову закопати — психічно нормальна людина на таке не здатна.

Злодіяння Кунцевича стали предметом гнівного осуду з боку найвищих сановників Речі Посполитої. Історія зберегла унікальний документ — лист Льва Сапіги до Йосафата Кунцевича від 12 березня 1623 року. Великий канцлер писав уніатському архієпископу:

«...Надужиттям своєї влади й своїми вчинками ви керуєтесь більше легкодушністю й особистою ненавистю, ніж любов'ю до ближнього, наперекір святій волі й навіть наперекір забороні Речі Посполитої. Ви були причиною і підпалювачем тих небезпечних іскор, що всім нам грозять пожаром, або дуже руйнуючим, або всепожираючим...

Що відноситься до безпеки вашого життя, то можна сказати, що кожен сам є причиною своєї біди...

Додаєте, що вам вільно неуніятів топити, відрубувати їм голови і т. д., так не можна з ними поступати, через те, що Господнє Євангеліє дає гостру заборону всім мстителям...

Одна унія є причиною всіх тих нещасть... Ваша прекрасна унія, замість радості, спричинила нам стільки клопоту і стала такою гіркою, що ми воліли б радше бути без неї, ніж через неї маємо терпіти неспокої...

Що відноситься до полочан та інших проти вас бунтівників, то може бути, що вони є такими; але ви самі підбурили їх до бунту...»¹¹¹.

Мудрий канцлер, сам, до речі, один із ініціаторів укладення унії, бачив, що вона вироджується в наглий фанатизм і вже загрожує не те що церкві, а й державі (так воно незабаром і станеться). Але полоцького архієпископа це не напоумило й не зупинило.

Він пише відповідь канцлеру: «...Всі докори основані на брехливих скаргах схизматиків... Моїх церковних прав, на які гвалтовно наступають, примушує мене боронити моя єпископська присяга... Що ж до миру зі схизматиками... — що за єдність може бути світла з темрявою? Яка згода між Христом і Веліаром, між католиками і синами схизми та ересі, між церквою католицькою та блюзнірством схизматиків?.. Вчинити такий мир, який хочуть схизматики, то значило б те саме, що попросити дану від Бога святому Петрові і його наступникам зверхність над всіма церквами...»¹¹². Після того строчить доноси на Сапегу королю й папі Римському. Єзуїт Урбан поміщає цього листа у своєму опусі в розділі під назвою «Nienawiść schizmatycka wzmagą się». Українські уніатські історики від Г. Лужицького до С. Сенік взагалі не поміщають у своїх

¹¹⁰ Ibid. S. 143.

¹¹¹ Львівська наукова бібліотека НАН України (м. Львів). Відділ рукописів фонду Осолінських. Сп. 198. Арк. 167–169.

¹¹² Urban J. (jez). Św. Józefat Kuncewicz. Kraków, 1906. S. 155–156.

трудах жодного листа Кунцевича мовою оригіналу — не вписується в панораму сучасної глорифікації.

Відомості про подільні реалії ґрунтуються не на брехливих скаргах, а на сеймових документах, найвідомішим із яких є доповідь волинського посла Лаврентія Древлянського на Варшавському сеймі того ж 1623 р.:

«Ми нічого не просимо, крім того, що вже більше 600 років належить нам, що як святиню завжди зберігали нам польські королі, що утвердив за нами і сам нинішній король своєю присягою... В Білорусії Полоцький архієпископ (Кунцевич) вже 5 років тримає запечатаними православні храми Орші і Могилева.

Громадяни Полоцька і Вітебська, які заборонаю того ж єпископа не можуть мати в місті ні храму, ні навіть дому для відправлення свого богослужіння, змушені по недільних і святкових днях виходити для того за застави в поле, та й то без священника...

Нарешті, справа жахлива, неймовірна, варварська і дика: в минулому році у тому ж білоруському місті Полоцьку, той же апостат-єпископ, щоб ще більше дошкулити городянам, намірено приказав викопати із землі християнські тіла, недавно похоронені у церковній ограді, і викинути із могила на розтерзанні псам, як яку-небудь падаль»¹¹³.

І жоден голос на цьому сеймі не звинуватив Древлянського у неправдивості! Більше того, унію від ліквідації на цьому сеймі врятувала лише особиста позиція Сигізмунда III, до якої його спонукали єзуїти та Рутський.

Кунцевич на сейм 1623 р. до Варшави не поїхав, як пояснює Жихевич, — пам'ятав дворічної давності казію, коли, відлучившись зазедве на три місяці, при поверненні застав Оршу, Могилів та Вітебськ православними¹¹⁴. Своєю увагою він удостоїв василіанську капітулу в Руті, скликану безпосередньо для розгляду проблем унії, але й тут навіть не добув до її завершення — справи кликали назад.

Справи унії в Полоцькій єпархії наприкінці 1623 р. дійсно, як вказував Древлянський, набирали жахливо-апостасійного виразу і більше нагадували богоборство язичника, аніж діяльність уніатського єпископа, який носив личину християнина. Насилля і жорстокість Кунцевича впродовж двох останніх років вже не раз провокували акти соціальної непокори: жителі Могильова закрили перед архієпископом Йосафатом ворота міста і погрожували стріляти в нього; в Орші міщани намагалися втопити його у Дніпрі, у Мстиславлі міщанина Масальського було вбито під час замаху на нього. Та це ще більше розлютило Кунцевича. Прибувши

¹¹³ Сводная Галицко-Русская летопись с 1600 по 1700 гг. // Литературный сборник изданный Галицко-русской Матицею за 1872 и 1873 гг. Львов, 1874. С. 445.

¹¹⁴ Zychiewicz T. Josafat Kuncewicz. Kraków, 1985. S. 97.

наприкінці жовтня до Вітебська, він розпорядився зруйнувати навіть ці замські шалаші, які спорудили собі православні.

Це переповнило чашу терпіння. Вітебськ був і бажав залишатися православним, ніякий насильницький прозелітизм тут не сприймався, на стороні православних була навіть вся міська рада, крім одного радника на прізвище Іванович¹¹⁵. На таємній раді у ратуші 10 листопада 1623 р. рішенням членів міського магістрату (!) було прийнято рішення позбавити життя свого мучителя.

Формуючи мученицьку ауру, Урбан оповідає, як того вечора радник Іванович сповістив Кунцевичу про наміри жителів і просив залишити місто. «Моє життя в руках Божих, охоче прийму все, що небо зішле на мене»¹¹⁶, — такою була відповідь. Та початок кінця послало не небо, а власна сліпа лють: архідиякон Йосафата Дорофей у неділю, 12 листопада, напав на православного священика Іллю, побив його і закрив «під арешт» на архієрейській кухні. Звістка про це миттю облетіла все місто, і як тільки вдарив дзвін, жителі міста напали на архієрейський дім. Увірвавшись до покоїв архієпископа, з криком «Вбити латинника, вбити папіста!»¹¹⁷ розсікла Йосафату голову, а потім добили пострілом із рушниць.

«Душа мученика, — як оповідає життєписець-єзуїт Урбан, — стала перед тронем Божим, щоб молитись за ласку навернення для своїх вбивць та про оліку над святою унією»¹¹⁸. Тіло виволокли на берег Двіни і, прив'язавши до ший мішок із камінням, вкинули у воду.

Наступного дня до міста увійшли війська і урядники розпочали розслідування. Тіло змогли знайти лише на шостий день, і то завдяки нагороді рибалкам у 100 флоринів, після чого воно було переправлене у Полоцьк і поховане у Софійському соборі міста.

9 грудня 1623 р. Сигізмунд III створив слідчо-карну комісію за справою вбивства Йосафата Кунцевича під керівництвом Льва Сапєги. До неї увійшли вітебський воєвода Самуїл Сангушко, Кшиштоф Соколінський, Олександр Гусевські, Олександр Сапіга, декілька місцевих урядників, представники митрополита Рутського та місцевої капітули. 15 (або 17) січня 1624 р. комісія розпочала свою роботу у Вітебську, а 22 січня (Жихевич у цитованому творі вказує дату 22 лютого — ст. 106) було оголошено вирок:

— 20 чоловік стратити, ще 73 (ця цифра неточна, бо в акті є вказівка «з дітьми») засудити до смертної кари заочно, у зв'язку з тим, що вони зуміли втекти; майно всіх засуджених конфіскувати;

¹¹⁵ Zychiewicz T. Josafat Kunciewicz. Kraków, 1985. S. 97.

¹¹⁶ Ibid. S. 178.

¹¹⁷ Ibid. S. 184.

¹¹⁸ Ibid. S. 185.

— місто позбавити Магдебурзького права і підпорядкувати владі воеводи;

— ратушу знести і на її місці поставити корчму;

— усі дзвони з витебських храмів переплавити в один великий, напис на якому увіковічить «мучеництво» Йосафата;

— усі храми міста передати уніатам (аж до кінця XVIII століття тут не було жодної православної святині)¹¹⁹.

Смерті доведених до відаю людей було мало — єзуїти разом зі своїми поплічниками василіанами перед стратою розіграли над цими нещасними комедію переходу в унію. І, за словами життєписця Урбана, саме це стало божественним фіналом Йосафата: «Podczas gdy sprawiedliwość ludzka karała śmiercią popełnioną zbrodnię, królującą w niebie Josafat mścił się na swoich zabójcach tym sposobem, który tylko świętym jest właściwy: mianowicie wyjednał im u Boga nawrócenie się do prawdziwej wiary»¹²⁰. Лише один із них — Василевич — відмовився прийняти унію і навіть пробував опиратися перед стратою. Йому кат відрубав послідовно руки, вуха, і лиш тоді голову¹²¹. Тіла страчених було викинуто у Двіну.

«Вважається — і сам король так думав, і нунцій — що Сапєга перебрив міру. Може то бути, що занадто суворо судив»¹²².

Папа Римський Урбан VIII був іншої думки. 10 лютого 1624 р. він надсилав до польського короля два листи, у яких відкрито закликав короля до кровавої розправи:

«Святий архієпископ... вбитий у своєму палаці злочинним і диким народом... Там, де жорстокість злодіяння вимагає бичів помсти Божої, хай проклятий буде той, хто утримає свій меч від крові. І так, державний король, ти не повинен утримуватись від меча і вогню...

...Візьмися за зброю і щит, і, коли це потрібно для громадського рятунку, задуши гадину, заразу цієї чуми, мечем і вогнем»¹²³.

Непересічну користь для унії вбачав у цій жорстокій розправі митрополит Рутський, про що відкрито писав кардиналу Бандіні: «...В результаті цього напав великий страх на всіх схизматиків, і вони стали розуміти, що коли сенатори захотять що-небудь виконати по приказу короля, то не смутять їх ніякі погрози козаками»¹²⁴.

Урбан VIII, дізнавшись про жорстоку розправу над жителями Витебська, 11 травня шле Сигізмунду III похвальний лист: «У цих словах

¹¹⁹ Витебская старина. Витебск, 1883. Т. 1. С. 223–238.

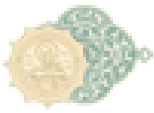
¹²⁰ Urban J. (jez). Św. Josafat Kuncewich. Kraków, 1906. S. 209.

¹²¹ Ibid. S. 210.

¹²² Zychiewicz T. Josafat Kuncewicz. Kraków, 1985. S. 107.

¹²³ Theiner A. Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae gentimque finitimum historiam illustrantia. Romae, 1863.3 № 304. P. 371.

¹²⁴ Витебская старина. Витебск, 1883. Т. 1. С. 239–240.

похвала Вашій Величності, гнів і правосуддя якого недавно відчули жорстокі вбивці Полоцького архієпископа. Тому що Вітебськ, який дав приклад настільки незвичайного злочину, тепер служить доказом помсти Божої і благочестя короля. Тому що хто тільки згадає про злочин цього міста, справедливо не може жалітись, що святотатська жорстокість диких схизматиків залишилась безкарною. Ти побачиш, що твердиня, яка захищала руських від унії, розрушилась...»¹²⁵

Єзуїти пішли далі: вже 30 квітня 1624 р. зробили подання у Конгрегацію пропаганди віри щодо започаткування процесу беатифікації. Результатом трьох процесів (1628, 1637 і 1639 рр.) стало проголошення 16 травня 1643 р. беатифікаційного декрету, за яким Йосафат Кунцевич причислений до чину блаженних. Настирливість єзуїтів змусила навіть Урбана VIII переступити через власну норму канонізаційного цензу в 50 років після смерті. Канонізаційний декрет Кунцевича підписав Пій IX аж через двісті років — 29 червня 1867 р.

Йосафат Кунцевич — єдиний за чотириста років власне уніатський «святий». Безумовно, що в рамках історичного дослідження неможливо й недоцільно давати будь-яку оцінку його канонічному достоїнству, але визначення життєдіяльності все ж таки мусить бути.

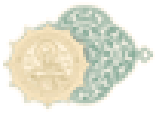
«Рутський дав уніатам організаційну структуру і науку, а Кунцевич дає їм духовність і завзяття»¹²⁶, — так оцінює польський історик Жихевич. Наведені вище прижиттєві акти оцінки діяльності Кунцевича державними діячами Речі Посполитої і сеймами наводять зовсім інші факти. Цілих три томи «духовності й завзяття» змайстрували отці єзуїти буквально за три роки після смерті Йосафата¹²⁷, приплівши тут усе: тьма, подібна єгипетській карі, напала на Вітебськ після вбивства полоцького архієпископа; кров з каменя, об який його мертве тіло вдарилось, не змивається; із Двіни над місцем знаходження затопленого тіла піднімався стовп світла; і далі зцілення, зцілення... Правда, автентичність тіла, яке сьогодні займає місце у соборі св. Петра, підтвердити нічим неможливо. Але це не стало перешкодою у процесі сприйняття Йосафата польським католицизмом як страждальця, замученого дикими язичниками, — дуже вже потрібен був саме такий ореол мучеництва на фоні провальної контрреформації та зародження янсенізму.

Парадоксально, але саме в такому амплуа проявляється Йосафат і в сприйнятті українських греко-католиків, правда, значно пізніше — з кінця XIX ст. У XX ст. Шептицький проводить потужну кампанію

¹²⁵ Theiner A. *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae gentimque finitimorum historiam illustrantia*. Romae, 1863.3 № 305. P. 379.

¹²⁶ Zychiewicz T. *Josafat Kuncewicz*. Kraków, 1985. S. 99.

¹²⁷ S. Josafat Hieromartyr. *Documenta Romana Beatificationes et Canonizationis* // Ed. A. Welykyj. Roma, 1952–1967. V. 1–3.

вшанування 300-річчя з дня смерті Кунцевича (1923 р.) і нагороджує його епітетом «апостол єднання», Йосип Сліпий у 60–70 рр. XX ст. надає гнобителю етнічних білорусів статус «покровителя українського народу». Уніатські історики Григій Лужницький та Олег Федорів подають лаковано-житійний опис без жодного посилання на першоджерела, ідеологи на зразок Софії Сенік творять цілі опуси під назвою «Духовність Йосафата», теж без крупики історичної верифікації. Та найцікавіше — це народ. У свідомості західноукраїнських уніатів історично безликий Кунцевич живе в діапазоні від мученика часів Христа до страждальця за Україну, замученого «москалями» — такі оцінки я особисто чув, розпитуючи про Йосафата перед його іконою у Зарваниці в 2007 р., така інформація розповсюджується на Галичині у численних брошурах «для народу».

Якщо ж від ідеологічної маячні «для народу» повернутися до історичної правди, то, мабуть, буде вона значно простішою: православний український хлопчина (як і Рутський) став найбільш вдалим результатом єзуїтського експерименту. З огляду на повну відсутність освіти його світогляд сформувався лише під впливом єзуїтського вишколу, а з отриманням влади набув характеру маніакальної одержимості «павтосенія» диких схизматиків до святого престолу. Відмову «навертатися» він розцінював як зневаження догматичних основ примату папи! Ні сам Кунцевич, ні його опікуни-єзуїти, ні папа Урбан VIII не хотіли бачити у Православ'ї християнства — для них це була лише дика схизма, яку потрібно було ліквідувати.

Сам факт убивства виправданню, безумовно, не підлягає — це гріх і злочин. Але й оцінювати його варто не в ранзі ефемерного мучеництва. Маніакальна одержимість Йосафата ідеєю викорінення Православ'я стала причиною його смерті. В будь-якому разі, зображати його на іконі з сокиркою точно не слід. Замість «високої духовності» таке зображення навіве значно прозаїчнішу й більш дику реальність: унія, мовляв, справа добровільна, — хочеш — ідеш, а не хочеш — сокиркою.